

**ZATÎ'NİN GAZELLERİNDE KIYAFETLERLE İLGİLİ
UNSURLAR¹****Ayşegül Mine YEŞİLOĞLU²****ÖZET**

Balıkesirli Zâtî, 16. yy. Osmanlı Edebiyatının önemli şairlerinden biridir. Diğer Divan şairlerine göre, şiirleri çok fazladır. Bu yüzden gazelleri incelenerek, giyim kuşamla ilgili unsurların tespiti amaçlandı. Bu çalışma içinde özellikleri ile sunuldu.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, Zâtî, Divan Şiirinde kıyafetler.

ELEMENTS RELATED TO WEAR IN GAZELS OF ZATI**ABSTRACT**

Zâtî of Balıkesir, is among important poets of 16 th century Ottoman Literature. According to the other Divan poets, he has a number of poems. Therefore, it was aimed that elements related to wear be defined by analyzing gazels. Within this study, they were presented with properties.

Key Words: Divan literature, Zâtî, Wear in gazels of Zâtî

¹Celal Bayar Üniversitesi II. Uluslar arası Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongre'sinde bildiri olarak sunulmuştur. 11-12-13 Kasım 2005 Manisa.

²Trakya Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Zâtî, 16. yüzyıl divan şairidir. Balıkesirli'dir. II. Bâyezid, I. Selim ve Kanûnî olmak üzere üç pâdişâh zamanını gördü. İstanbul'a geldiğinde II. Bâyezid tahtta idi. Balıkesir'de gençlik yıllarında çizme dikerek geçimini sağladı. Kaynaklarda mesleği çizme dikmecilik "mûze -dûz" olarak gösterilir. "*mukaddemâ ashâb-ı hurfet ü erbâb-ı san'atdan mûze-dûz olup nice sâl ü mâh "el kâsibü habibullah" fehvası üzre elden geldikçe san'at-ı mezbûre ile tahsîl-i kefâf u ma'îşet iderdi*"³ Ailesi hakkında başka bir bilgi yoktur.

Gençlik yıllarını Balıkesir'de geçiren şair, Bursa'da İznik'de, Edirne'de ve İsrâfil-zâde'nin Manisa kadısı olduğu yıllarda bu şehirde bulunmuştur.⁴

Kühü'l-Ahbâr'a göre asıl ismi "Satılmış"tır. Sonra mesleğine uygun isminin heceleri düşürülerek "Satı" denir. Şairliğe heves edince "Satı" "Zâtî" olur. Kınalızâde'ye göre, İvaz'dır, hem de ebced hesabı ile doğum tarihini verir.

Kaynaklarda iyi bir eğitim gördüğüne dair bir bilgiye rastlanmaz. Çizme gibi ayaklar altında kalmamak, şiirle uğraşmak için İstanbul'a geldiğini Hasan Çelebi tezkiresinde söyler.⁵ Şâirlik arzusundan nahv tahsil etti ve Münecim-zâde'den remil kaidelerini öğrendi.⁶ II. Bâyezid zamanında İstanbul'a geldiğinde Ali Paşa'nın Divan kâtibi olan şair Mesîhi ile tanıştı ve onun yardımı ile Ali Paşa'nın himayesine girdi. Ali Paşa'nın himâyesi ile pâdişâha biri nevrûzda , ikisi bayramda olmak üzere yılda en az üç kaside verdi. Bu şekilde başta Ali Paşa olmak üzere vezirlerin ve âlimlerin sohbetlerine girdi. Zâtî'nin hayatında en parlak dönem, bu dönem olmuştur. II. Bayezid ve Ali Paşa öldüklerinde, Zâtî hamisiz kaldı. Yavuz Sultan Selim zamanı daha sönük geçti. Kanunî zamanında eski itibarını tekrar kazandı ise yaşı epeyce ilerlediğinden Kanunî'nin yanında pek bulunamadı. Üstelik şâir Hayalî ile karıştıkları bir olay yüzünden Kanunî'nin veziri İbrahim Paşa'nın gözünden düştü. Caizeleri ve sâliyâneleri kesildi. Eski mesleği olan remilciliğe döndü. Ömrünün sonuna kadar remilcilik yaptı. Çevresinde isteyenlere yazdığı kaside ve gazellerden aldığı gelir ile geçimini sağladı. 1546 yılında vefât etti. Ölümüne Zuhûrî, 'Aydî ve 'Abdî birer tarih düşürürler:

³Kınalızade Hasan Çelebi (1978) *Tezkiretü'ş-şu'arâ*, (Haz. İbrahim Kutluk), Türk Tarih Kurumu yayınları, "Zâtî mad.", C.I, s.382 , Ankara.

⁴Mehmet Çavuşoğlu (1988) *İslam Ansiklopedisi* , "Zâtî mad.", M.E.B. , C.13, s.465, İstanbul.

⁵Kınalızade Hasan Çelebi (1978) age. , s.382.

⁶Mehmet Çavuşoğlu (1988) age. , s.465.

“Eş’âr kaldı yâdigâr”

Zuhûrî

“Suhen-ver göçdi”

Aydî

“Şu’arâ yârı dünyâdan göçdi”

‘Abdî⁷

Zâtî için Hasan Çelebi “şâ’ir-i sâhir “ ve şâirler içinde şiiri, başta iletenlerden olduğunu söyler. Zâtî , Necâtî’den sonra gelen Osmanlı şâirlerine üstâd olmuştur. Şiirlerinde nefis anlamlar ve akıcılık vardır. Onlar edebî sanatların itinalı kullanışı ile süslenmiş , güzelleşmiştir. Orijinal hayallere, garip anlamlara sahiptir, kelimeleri sağlamdır. Yine Hasan Çelebi’nin dediği gibi;“Şâ’ir-i bî-nazîr ü karîn kelimâtı muhkem ü rasîn ü binâ-serâ-yı belâgatı gâyetde kavî vü metin me’ânî-i garîbe vü hayâlât-ı acibeye kâdir ‘adil ü nâzîri nâdir şâ’ir-i sâhirdir.”⁸ Divanı, Şem ü Pervâne , Letâyif ve Edirne Şehrengizi vardır.

Bu çalışma, Zâtî’nin gazellerinde yer alan kıyafetlerle ilgili malzemeyi toplamak ile sınırlıdır. Çalışma, 3 cilt halinde yayınlanan gazelleri üzerinde yapılmıştır. Gazelleri tenkitli metin olarak basılmıştır. Divanında 1825 gazeli vardır.⁹

Divan şiirinde en çok işlenen konu; sevgili ve âşıktır. Divan şiirinin şiir malzemesi çoğunlukla bu iki tip ve aşk, içinde kullanılır. Giyim kuşam ile ilgili hayallerin çoğu da; genelde sevgili ve âşık ile ele alır. Câme , elbise deyince karşımıza sevgilinin elbisesi çıkar. Üsküf, külah âşığın âhında ele alınır. Veya libâs-ı cevır, libâs-ı ömr, hil’at-ı nâz, câme-i nâmus vs. terkiblerden anlaşıldığı gibi; cevır , ömr, naz, nâmûs gibi soyut kavramlarla da kullanılır.

Zâtî divanında, kıyafetlerde hem renk hem de çeşit bakımından sergilenen bir sosyal sınıflamayı, zaman zaman görmek mümkündür. Örneğin hil’at, tac ve külah büyüklük simgesidir. Sevgilinin padişah tasavvuru ile verilir. Hırka, kabâ, nemed, çul, şal, tevazu simgesidir. Bunlar ise âşık ile ilgili tasavvurlarda verilir. Ayrıca etek, yaka ve elbise namus simgesi gibi görülür.

Bazen kumaş renklerine duygusal bir anlam yüklenir. Siyah matem

⁷Mehmet Çavuşoğlu (1988) age. , s.465.

⁸Kınalızade Hasan Çelebi (1978) age, C.I, s.383.

⁹Ali Nihad Tarlan (1970) I- II. Cildler, İstanbul ; Mehmed Çavuşoğlu – M.Ali Tanyeri (1987) III. Cild İstanbul ,Edebiyat Fakültesi Yayınları.

rengidir, acı, zahmet ve meşakkat ifade eder. Kırmızı hüzün rengidir. Mor kabir örtüsüdür. Yine renklerden yeşilin, tabiat ve Hızır hayalleri içinde kullanılması, ferahlık, canlılık, yardımcılık duygusunu yansıtmak içindir. Aynı şekilde beyaz ve mavinin de, gökyüzü, su , deniz gibi unsurlarla kullanılması, saflık, hakimiyet, ışık duygusu vermektendir. Bu renklerin, bu duyguların ifadesi olduğu vurgulanır. Öteki hayallerde başka unsurlar – came, hil’at, aba gibi- ile de yalnız renk belirlemede kullanılır. Kumaş renkleri, sosyal sınıflamayı da verir. Siyah; aba, çul, hırka gibi daha değersiz kıyafet veya kumaşlarla; kırmızı; beyaz , laciverd daha üst sınıfın , padişahın, değerli kıyafet veya kumaşlarında anılır. Câme, çuka, pirehen gibi iç giyiminde veya ev içinde kullanılan kıyafetlerde, siyah ve beyaz renkler anılmamıştır. Eskiden kazaskerler, yeşil renkli elbise giyerlerdi.¹⁰ *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*’ adlı eserdeki, bir resimde de Kanunî Şeyhülislamın elbisesi, beyaz çuhadandır, şeklinde tasvir edilir.¹¹

Kara Abâ’nın, âşık ve de ah ile kullanıldığı bir beyit şöyledir:

Dûd-ı âhum içre kaldum âteş-i fûrkatde âh

Zâtîyâ gören beni kara ‘abâ geymiş sanur

G(178-5)

Çalışmayı kumaşlar, elbiseler ve diğer unsurlar olarak üçe ayırıp inceledik.

A. Kumaşlar

Zâtî’nin şiirlerinde geçen kumaşlar, kıymetli ve kıymetsiz diye sınıflanabilir. Kıymetli kumaşlara hara¹² atlas¹³ , freng¹⁴ , zer-beft¹⁵ , sof¹⁶ ,

¹⁰Nurettin Sevin (1990) *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, s.79, Ankara.

¹¹Nurettin Sevin (1990) *age.*, s.78.

¹²Hara: Sof gibi dalgalı bir kumaşın adıdır. Buna “Hare” de denilirdi. “Bürhan-ı Katı” da, bu kumaşın iki çeşit olduğu birine “Hara-yı Anabi” öteki “Hara-yı Sade” denildiği yazılıdır. Reşad Ekrem Koçu (1967) *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s.128, Ankara.

¹³Atlas: İpekten dokunmuş esvablık bir kumaş olup al, mavi, yeşil, sarı, daima düz renklidir, ve üzerinde hiçbir tezyini motif bulunmaz; incesi ve kalını olur, fakat her iki çeşid de sertcedir, el ile dokunulduğu zaman kendine has tatlı bir hışırtı çıkarır. İncelerinden orta halli ailelerde kızlar için gelinlik, oğlanlar için sünnetlik entari kesilir, genç kadınlar ve delikanlılar için de entari altına giyilen şalvar yapılırdı. Reşad Ekrem Koçu (1967) *age.*, s.17.

¹⁴Freng:İpekli kalın kumaşın adı. Reşad Ekrem Koçu (1967) *age.*, s.626

¹⁵Zer-beft: Altın tellerle , sırma ile karışık dokunmuş kumaş. Reşad Ekrem Koçu (1967) *age.*, s.249

¹⁶Sof: yünden ve keçi kılından dokunmuş kumaşın ve bundan yapılan cübbenin adı:İnce sof, kalın sof, mevceli diye neveleri olduğu gibi dokundukları yere göre Ankara sof, Bağdad sof

asümani¹⁷, vâlâ¹⁸, harir¹⁹, kadife²⁰, Şirvanî girebilir. Hara, sofa benzeyen dalgalı, atlas bir tür ipek olan kırmızı, mavi, yeşil, sarı renkleri bulunan düz bir kumaştır. Freng veya frengî olarak geçen kumaş dibanın bir türüdür. Freng, mor renkli; ağır telli, nakışlı olan dibadır. Zer-beft, altın nakışlı, sof yünden dokunan bir kumaştır. Vala ve harir ipekli kumaşlardır. Kadife, tüylü bir kumaştır. Astar da bir iç kumaş olarak geçer. Haririn üzerinde altın işlemler vardır. Asümanî, hem mavi renkli bir elbise hem de kumaştır. Zâtî'nin şiirinde kumaş türüdür. Altın güllü asümânî geçer. Mavi renkli bir kumaştır. Ayrıca siyah, beyaz, yeşil, mavi, laciverd, mor, sarı ve kırmızı renkler, tüm kıymetli kumaşlarda kullanılır.

Kıymetli kumaşlarda, genellikle sevgilinin elbisesi anılır.

Kumaş, sevgilinin letafet örtüsüdür. Zâtî, kıymetli kumaşa sarılmanın güzelliğini, sevgili ile sarmaş dolaş olmanın güzelliğinde anar. Aşağıdaki beyitte şâir, sevgiliye altın güllü asümanî, bir elbise giydirir ve onu nezaketle salınan bir tavus kuşu yapar.

Bir altın güllü harâ âsümânî câme geymiş yâr

Yiridür dirsem ol serve eger kim sidre tâvûsı

G(1621-2)

Kıymetsiz kumaşlardan çul, nemed ve bez anılır. Bez, kıyı bezi şeklinde bir beyitte geçer. Nemed keçe ve yünden yapılan bir kumaştır. Çul "kara çul" şeklinde geçer. Ayrılık zamanı şah, Zâtî'yi kara bir çulda bırakır.

Fürkatinde kara çulda kodı bir şeh Zâtîyi

Kim o şâhun çarh-ı atlas rahş-ı kadri çuludur

G(140-7)

Kumaşları, ipekli ve yünlü kumaşlar şeklinde de ayırmak mümkündür. Başta da söylenildiği gibi, ipekli kumaşlar, sevgili; yünlü kumaşlar, âşık veya başka hayallerde geçer.

diye de anılırlar. Ankara sofları eskiden Avrupaya satılırdı. Sofdan erkeklere Kürk kabı, cübbe, kadınlara ferace yapılırdı. Son zamanlarda ceket de yapılmaktadır. Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.208.

¹⁷Ahmet Talât Onay (1992) *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, s.141, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

¹⁸Vâlâ:İpekli baş örtüsünün adı.(Divanda kumaş yerine kullanılır.) Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.237.

¹⁹Eskiden ipekten yapılmış kağıtlara da harir denilirmiş. Mehmet Zeki Pakalın (1993) *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C.I, s.749.

²⁰Freng: İpek, yahud pamuk veya yünden yüzü tüylü yumuşak kumaş. Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.136.

Güzel, hoş dalgalar, yeşil softan yapılmış bir kumaşa benzetilir. Mevceli bir kumaş olan sof, dalga ve derya ile anılır.

Bir yeşil sof gibi bağladı emvâc-ı latîf
Zâtî'yâ bâd-ı sabâdan yine deryâ-yı semen
G(1183-9)

B. Elbiseler

Elbise için genel libas kullanılır. “Libâs-ı cevri”, “libâs-ı ömr”, gibi ifadelerle benzetme unsuru olur. Aşığın teni de bir elbise olarak düşünülür. Libâs-ı zer bir yerde anılır. O da aşığın sarı teni ile. Bir beyitte sevgilinin elbisesinin aseli, yani bal rengine de olduğu belirtilir.

Bin derd ü belâ ile yüzüm itdi şeker-reng
Şol şûh-ı şeker-leb ki libâsı ‘aselîdür

G(157-2)

Zâtî’de elbise çeşitleri olarak , câme, hil’at, kaba, hırka, kaftan, gömlek, cübbe , çuka, abâ, ihram, terlik, ferace, don geçer.

1.Câme: Bir ev giysisidir. Evde giyilen kenarları bol, rahat giysiye câme denir. Düğme ile birlikte anılması, câmelerin düğmeli elbiseler olduğunu gösterir. Zâtî’nin gazellerinde genellikle laciverd renkli câme çok sık anılır. Desenli, gümüş işlemeli, sarı, kırmızı ve ak renkli ev giysilerinden söz edilir. “Câme-i namus” ifadesine yer verilir. Câme kadeh, şarap ve gonca ile ilgili hayallerde ele alınır. Gonca ile “câme-i sebz” geçer. Sâkîye kırmızı renkli câme, gül yanaklı kadehe de al câme giydirilir. “Suseni câme” de bahar ile ilgili bir hayalde alınır.

Ak câmenin anıldığı bir beyit;
Geymiş ol subh-ı cemal ak câme üzre allar
Mihri ni arturmağa uşşâkun itmiş âller

G(475-1)

Bir beyitte elbisenin gümüş çaprazlarının dizi dizi bağlandığı belirtilir. Çapraz’ın kopça, kadifeden veya çuhadan yapılmış, sırmayla işlenmiş ceket, bir çeşit dokuma motifi anlamları vardır.²¹Düğme olarak geçer:

²¹Tarama Sözlüğü (1971) TDK., C.III, s.1078.

Câmenün tâ kim gümüş çaprazları saf bağladı
Yakamı çâk eyledüm tağıldı sabrum leŝkeri

G(1578-3)

2.Hil'at: Zâtî'nin şiirlerinde anılan kıyafetlerin baŝında gelir. Hil'at; "hükümdar ve vezirler tarafından birine hürmet ve mükâfat olarak giydirilen kaftan elbisedir."²² Bayramda verilen hil'at ve bayramlarda hil'atlere koku sürülmesi geleneğine yer verilir.

Zâtî'nin gazellerinde yeşil, sarı, kırmızı, mavi, mor, siyah hil'atler anılır. ŝiirde genelde hil'ati giyen sevgilidir. Sevgili, yeşil hil'atlere bürünüp çimenlikte salınan bir servidir. Kendisi de gam ŝehinden bir sarı renkli hil'at almıŝtır.

Hil'atlerin rengi yanında işlemeli oluŝları, çeşitli yerlerde anılır. Altın tellerle işlemeli hil'atler, zer-beft kumaŝından yapılmış hil'atler anılır. Âşık sevgili yanında olmadan zer-beft hilatini giyemeyeceğini ŝöyle söyler.

Eğer kim hil'at-i zer-beft geysen sensüz ey dilber
Diye cân kalb ile cisme bunun her bir teli letdür

G(496-2)

Hil'at-i zerrîn'in geçtiđi bir beyit şöyledir:
Hil'at-i zerrîn geyüp her dem salınsun her yana
Hoŝlug ile sürsün ey dil rûzigârı mirvaha

G(1263-4)

"Hil'at-i aşk", "hil'at-i cevri", "hil'at-i ŝevk" gibi tamlamalarda da anılır.

3.Kaba: Üste giyilen kaftan nevinden elbisenin adıdır.²³ Kaba, önu açık kaftana mahsusdur.²⁴ Önu sürekli açık olan kaftandır. Divanda "gül-gun kabâ" redifli bir gazel bulunur. Güzel kokulu kabalar anılır. "Zerrîn kabâ" da geçer.

Zâtî kabayı, sünbüle giydirmiŝ. Sünbülün kabası, kaftanı makastan yeni çıkmıŝcasına güzeldir.

Sındıdan çıkma güzel miskî kabâdur sünbülün
Gey yaraŝur egnüne ey serv-kâmet bu libâs

G(569-3)

²²Reŝad Ekrem Koçu (1967) age., s.130.

²³Kaba, "Arabça isim; Cübbe, kaftan (ŝemseddin Sami, Kamusu Türki; " En üste giyilen geniş elbise, kaftan önu açık kaftan " (Hüseyin Kazım Kadri, Büyük Türk lugatı) . Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.136

²⁴Mehmet Zeki Pakalın , *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü* (1993) s.112.

Bu ten-i zerdüm gören zerrîn kabâ geymiş sanur
Ben fakîri bir libâs-ı dil-güşâ giymiş sanur
G(178-1)

4.Gömlek: Gönlek. Zâtî 'nin şiirlerinde de aslı gibi gönlek şeklinde yer alır. Gömlek tene giyilen bir iç giyim elbisesidir.²⁵ Erkeklerinki dizden yukarıda kadınlarınki ise topuklara kadar olurmuş. Farsça karşılığı olan pirehen şeklinde de geçer. Zâtî'nin şiirlerinde altın yakalı ve kırmızı renkli pirehenler ve Hz.Yusuf'un gömleğinin yırtılması anılır. “gönleksüz koymak” ifadesi ile deyim şeklinde yer alır ve mecazen rezil rüsva olmak , çıplak kalmak anlamlarında kullanılır.

Yârı gördüm yakamı çâk eyledüm yârân didi
Zâtîyâ budur seni 'âlemde gönleksüz koyan
G(1036)

Altın yakalı bir pirehen anılır. Sevgilinin gömleği altın yakalıdır.
Geydün yine bir pirehen altunlu yakalı
Hâle sanasın kim meh-i tâbânı kuşatdı
G(1750-3)

Kafesî gönlek bir beyitte geçer. Âşık kâfesi gömleği giyer.
Gûyâ ki kâfes içre öter tûtî-i gûyâ
Geysel kâfesî gönleği yâr itse tekellüm
G(965-5)

5.Hırka: Tarikat mensuplarının giydikleri dikişli, yamalı ve halkın da bu adı verdikleri üst elbisenin adıdır.²⁶ Siyah bir hırka geçer. Sevgilinin sünbül saç, siyah hırka giyer.

Bir siyeh hırka geyüp salmış suya seccâdeyi
Gül yüzünde sünbülün halka kerâmet gösterir
G(194-3)

²⁵Erkek gömleklerin eteği dizden yukarıda kalır belden aşağı iç donunun içine sokulur; kadın gömlekleri ayak bileklerine kadar uzun olur. Yalnız setri avret etmiş sevabsız kılık için bir don bir gömlek denir.

İnce, yumuşak bezlerden kesilirdi. Gömleklik bezler ya düz beyaz yahud beyaz üzerine kırmızı , sarı, mavi renklerin uçuk tonları ile ince çubuklu olarak dokunurdu. Reşad Ekrem Koçu (1967) age.,s.125.

²⁶Şeyhin huzuruna onunla giderler, mescide, meydana, ve sema haneye onunla girerler, yalnız sema'ya başlayacakları sırada çıkarırlardı. Mehmet Zeki Pakalın (1993) age., s.204.

6.Çuka (Çuha): “yünlü dokuma, yünlü kumaştan yapılan esvab”²⁷
Sevgili kırmızı yanakları ile yeni bir çuha giymiştir.

O çihre kırmızı garrâ çuka geyer mahbûb
Olubdurur ana hattun karınca ayağı hav

G(1232-3)

7.Futa: “ Bir iş yaparken, bele bağlanan ipek peştemâl”²⁸ Zâtî, bir beyitte güneşi futasına kuşanıp hizmete hazır biri olarak anlatır.

Zâtîyâ gûyâ bulutdan görünür nîm âfitâb
Fûtasına kuşanup bel bağladukça hidmete

G(1430-7)

8.Kâkum: Sansar kürkünden yapılma giysi. Beyaz renkli kâkum anılır. Sevgili kakum giyer.

Sandum ki güneş ebr-i sefid içine girmiş
Geymiş bu gün ol şâh-ı cemâl egnine kâkum

G(965-6)

9.Cübbe: Önü açık bir elbisedir. Cübbe çak etmek geçer. Şair cübbe yırtmak belasından beni kurtar diye duada bulunur.

Bana bir câme ihsân it seg-i kûyun palâsından
Halâs eyle beni bu cübbe çâk itmek belâsından

G(1056-1)

10.Terlik: Bir çeşit dış giysidir. İki yerde geçer. Sevgilinin yeni gömleğinin üstünde terlik vardır.

Terlikde senün ter pirehenün
Gül yaprağıdır güldür bedenin

G(721-1)

Perîşân kalb ile ter gül temâşâ eyledüm anda
Nigârün geydüğü gül-berg-i ter mânendi terlikdür

G(495-4)

11.Ferace: Bir yerde anılır. Kadın ve erkek giysisidir. Ulemanın giydiği pek geniş ve kolları yarık olan biniş; yakaları kürkle kaplı olanları da mevcutmuş. Delikanlı feracelerinin kolları kısa olur bir de geniş devrik yaka ilave olunmuş.²⁹ Şâir, sevgilinin kapısındaki itlerin postundan bir ferace edinme hayalindedir.

²⁷En makbul çuhalar, İngiliz ve Fransız çuhadan olmuştur. 1582 tarihli bir fermanın İstanbul piyasasında çuhanın en makbulünün kırmızı çuhalar olduğu öğrenilir. Reşad Ekrem Koçu (1967) age.,s.82

²⁸Reşad Ekrem Koçu (1967) age.,s.119.

²⁹Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.108

Segi şâlından o şâhun bana olsa ferace
Şiddet-i gussa geçerdî irişürdüm ferece

G(1438-1)

C. Kıyafetlerle İlgili Diğer Unsurlar

Başta giyilen kıyafetlerden Çenber, dülbend, külâh, zerrin külâh, şeb-külâh , takye, takyecak, elifi nemed (bir başlık), yelken takye, çalma (sarık), üsküf, börk, taylesan (şal), tâc, nikâb (örtü) anılır. Kıyafetlerle ilgili diğer unsurlardan başmak (ayakkabı), kemer, sinebend (göğüs bağı), halhal, duvak, şal, ridâ (şal), zünnâr, etek, yaka, dest-mâl (mendil) , düğme, iplik geçer.

1.Çenber: Sevgili yaprak basma bir çenber ile başını sarmıştır.

Bir varak basma güzel çenber ile başını sar
Zâtî'yâ itdi müzeyyen bir uzun boylı nigâr

G(1819-8)

2.Dülbend: Tülbend, bayanların başına taktığı bir örtüdür. Dülbend, ince beyaz bezdir. Giyimde sarıklık olarak kullanılmıştır. Ayrıca üzerine nakışlarla süslenecek kadınlara da baş örtüsü olmuştur.³⁰ Şair uzun boylu, gümüş tenli sevgiliyi sineme saramadan ölürsem bana onun dülbendini sarın der. Şekerci güzelinin tülbendi anılır. Şemsi tülbend üzeri nakışlarla işlemelidir; bu nakışlar, güneş şeklindedir, bir beyitte geçer.

İnen ra'nâ inen şîrîn yaraşmış ol lebi şeker
Sarınmış başına bir şerbetî mahbûb dülbendi

G(1773-2)

Bizi yakdun sarub ol şemsî dülbendi Süleymâna
Şikâyet eylerüz ey meh sakın Sultan Süleymâna

G(1318-1)

3.Tâc: Başlıktır. Efser şeklinde geçer. Yücelik, büyüklük simgesidir. Tâc-ı izzet, tâc-ı melâmet şeklinde geçer. Sevgilinin ayağı toprağı, başta tac olmuştur. Zerrin efser bir beyitte alınır.

Zâtîyâ ol şem'-i cem'-ârâyı gör par par yanar
Başına geymiş yine gün gibi zerrîn efserî

G(1576-5)

4.Takye: Başta giyilen bir başlıktır. Avcı ve kılıç ile geçer. Sevgilinin

³⁰Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.98

gözü ile ilgili hayalde ele alınır.

Bahs idüp çeşmün ile seyf yüksek uçardı velî
Takyesini başına sayyâdlar oldurdılar

G(231-2)

5.Yelken Takye: Yelken şeklinde başlıktır. Şekil olarak yelkene benzer. Deniz, gemi ve çapa kelimeleri ile uyum oluşturur. Denizci güzellerin başındaki yelken takye söz konusu olur.

Bahr-ı çeşmüm görse yelken takye geymiş dilberi
Fülk-i dil uyar havâya hîç kalmaz lengerî

G(1578-1)

6.Külâh: Başa giyilen başlıktır. Külâhların ucundan görülen saçlar hayali anılır. Külâhların çiçeklerle süslenmesi geleneği de bir beyitte anlatılır.

Yine taraf-ı külehden turra-i tarrârî gösterdün
Çıkardun başdan anun ucundan niçe miskîni

G(1688-4)

Külâhın sivri olması nedeniyle onun ok ile birlikte hayal edildiğini görürüz. Okun ucundaki kanı da hatırlatacak şekilde la'lin (kırmızı) külâh geçer.

Düşümde tîrüne la'lin küleh dikdi dil-i hûnîn
Mu'abbir didi sehm itme bu bir garrâ nişân ancak

G(638-3)

Zerrin-külâh, âşîğın âhına benzetme unsuru olarak bir beyitte verilir.

Pâdişâh-ı mülk-i ışkam gün degüldür görinen
Göge atdum germ olub zerrîn külâhumdur benüm

G(872-2)

7.Şeb-külâh: Bir serpuştur. Gece giyilen bir külâhtır. Turuncu veya kırmızı renkli bir gece külâhı, mum ile birlikte anılır.

Geymişdi âl câmesini câm-ı gül-'izâr
Almışdı şem' başına nârencî şeb-külâh

G(1252-2)

8.Çalma: “Sıvama olmayıp ötesinde berisinde bir takım işleme çiçekleri olan sarıklık bir bezin, tülbindin adı, böyle bir bezden tülbinden sarık”³¹ Ulema sınıfından olanlar düz beyaz olmayanlar ise çiçek işlemeli çalma kullanırmış.³²

³¹Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.61

³²Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.61

Kej rakîbün ben eyâ serv-i sîhi şimdiye dek
Takyecak sanur idim başını çalmalı imiş

G(591-4)

9.Üsküf: İtalyanca İskufa dan üsküf, gecelik takkesi, külah; yeniçeri zâbitlerine mahsus serpuş, yarısı başın üzerinde durur ve yarısı kıvrılıp arkaya sallandırılırdı (yatırma).³³

Üsküf isminin Arabca Kûfiye ve Rumca Ksufos'dan geldiği söylenir. Yeniçeri borkünün kenarının sırmalı idi; kapukulu yaya askeri (bu arada başta Yeniçeriler) ile bunların zâbitleri giyerdi. Üsküfün kırmızı kadifelerini de , iki tarafına birer zülûf takarak Saraydar Silâhdar Ağa giyerdi.³⁴

Sırma işlemeli bir bork olan üsküfün de kaşıklı- tüğlûğü vardır, burada yeniçeri zâbitleri rütbelere göre turna kuşu teli, balıkçıl kuşu teli takarlardı.³⁵

Altun üsküflü bir sipahi anılır. Âşığın âhı altun üsküflü sipahiye benzetilir.

Altun üsküflü sipâhidür şîrâr-ı nâr-ı âh
Sanma Zâtî mülk-i ışkunda senün sultân değül

G(825-5)

10. Bork: Külah, yeniçerilere mahsus beyaz keçeden veya çuhadan baş kisvesi.³⁶ Bir beyitte muhtesib ile birlikte geçer. Sevgilinin saçlarına padişah, muhtesib borkünü giydirmiştir.

Ana şâhı muhtesib borkin geyürdi nâfesin
Zülfüne benzetti eksüklük idüb âhû-yı misk

G(692-4)

11. Destâr: Kavuk, külâh, fesin etrafına sarılan sarık, sarık'ın aydınlık ağzındaki adı.³⁷

“Gök destâr” bir beyitte geçer.
Sana Hak hüsn virmiş tap diyince ey büt-i tersâ
Gök altında nazîrin yok o gök destâr ile el-hakk

G(661-2)

12.Duvak: Tuvak şeklinde bir beyitte geçer. Kırmızı renkli duvak, gelin ile birlikte anılır.

³³Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.236

³⁴Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.237

³⁵Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.237

³⁶Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.45

³⁷Reşad Ekrem Koçu (1967) age., s.87

Kim ola ol arûs ki rengîn yanağı var
Nârenci hûb hil'ati la'l tuvağı var

G(341-1)

13.Başmak: Ayakkabı, takunya, terlik.³⁸ Bir beyitte kırmızı ayakkabı anılır.

Ol âfet dostlar sanman geyübdür kırmızı başmak
Basubdur kanuma bir pâre od olub yalın ayak

G(661-1)

13.Kemer: Kemerlerden altın kemer, nakışlı, mücevherli kemerler anlatılır. Divanda kemer redifli iki gazel vardır. Nakışlı bir kemer şöyledir:

Pâdişâhum bilüni bu nakş ile kocmak diler
Dürlü dürlü nakş ile zeyn oldı ser-tâ-ser kemer

G(432-4)

14.Destmâl: Mendildir. Çeşitli kumaşlardan yapılan mendiller bulunurdu. Bazı mendillerin ucu işlemeli olurdu. El silmek, kurulamak ve güzellik unsuru olarak kullanılmıştır. Divanda bu özellikleri verilir; ayrıca sevgiliye hediye veya haber göndermek için kullanılan bir araç oluşu söz konusu edilir. Divanda dest-mâl üzerine yazılmış başlı başına üç gazel bulunur.

“Gök mendil” geçer.

Didüm ey meh destüne sarmak neden gök dest-mâl
Didi kim âşıklarun kanından oldı destüm al

G(846-1)

Mendillerin vücudun yanında taşındığını gösteren beyitler şöyledir:
Her kimün yanınca salınsan murâdum bu benüm
Olmasun âlemde bedr-i devleti hergiz hilâl

G(855-2)

Nakışlı bir mendilin tasviri yapılmıştır.
Bu nakş ile diler ki yüzüne yüzün süre
Nakş itdi özin ey yüzi gül-zâr dest-mâl

G(835-2)

Mendillerin boyuna bağlanması ve sandık içinde saklanması verilir.
Zindân-ı dürc içinde geçerdı senün günün
Almasa boynına eger ol yâr dest-mâl

G(835-4)

³⁸Tarama Sözlüğü (1971) TDK., C.II, s.564

Sevgiliye selam götüren bir aracıdır.
Bizden elini öpüb iriştir selâmumuz
Bin bin duâlar it ana her bâr dest-mâl

G(835-6)

15.Etek: Hem etek şeklinde hem de dâmen olarak geçer. Eteğin redifli bir gazel vardır. Etek çoğu zaman inkâr eteği, “turra-i tarrâ eteği”, “kubbe-i tarrâr eteği”, “kuhsâr eteği”, “hâr eteği”, “dâmen-i kûhsâr” gibi ifadelerde alınır. Eteğin seccade olması veya eteğin seccade olacak kadar yerlerde sürünmesi anlatılır.

Secdeden başını kaldurmaya tâ rûz-ı kıyâm
Zâtîye eylese seccâde eğer yâr eteğin

G(1149-7)

16.Yaka:Yaka çok anılır. Yaka redifli gazelleri var. Yaka , elbise yakası ve de taraf, kıyı anlamları ile şiirlerde tevriyeli kullanılır. Yaka bir anlamda namusun sembolü olarak geçer. Gen yakadan tabirine de yer verilir. Gen yaka, geniş yaka anlamındadır.³⁹ Zâtî'nin döneminde yakalar oldukça genişmiş. Geniş yakadan hep şikayet edilir.

Senün bu hâlet-i hüsnün yaka çâk itdürür halka
Yakasuz koyacak âhir beni ‘âlemde sensin sen

G(1176-2)

Görüldüğü gibi, Zâtî’de giyim kuşam renkliliği son derece zengindir. Zâtî, dönemin sosyal yönü içinde; yaşayışını ve arzularını böylesine geniş bir malzeme ve orijinal hayallerle bize verir. Üstelik, dönemin yaşayışına ait , Divan şiiri içinde, pek öyle ele alınmamış manaları ve insanı şaşkırtan hayalleri onun şiirlerinde bulmak mümkündür.

KAYNAKLAR

- Çavuşoğlu, Mehmet, *İslam Ansiklopedisi* “Zâtî mad.”, C.13. 1988.
_____, - Tanyeri, Mehmet Ali, *Zâtî Divanı*, 3. Cilt, İstanbul 1987.
Koçu, Reşad Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967.
Kutluk, İbrahim, *Tezkiretü’ş-şu’ara*, Ankara 1978.
Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, Ankara 1992.

³⁹“Gen yaka” hem geniş yaka hem başka yaka, başka taraf” anlamlarında geçer. Bazen tevriyeli kullanılır. Geniş Bilgi için Bkz. Mehmet Çavuşoğlu, *Divanlar Arasında*, s.89.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.

Sevin, Nurettin, *Onüç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, Ankara 1990.

Tarlan , Ali Nihad, *Zâtî Divanı*, 1- II Cild, İstanbul 1970.